

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Crisis en Continuïteit

Wassenberg, A.F.P.

Citation

Wassenberg, A. F. P. (1978). Boekbespreking van: Crisis en Continuïteit. *Acta Politica*, 13: 1978(4), 559-562.

Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451913>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451913>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

van het werk enigszins wordt aangetast. Beide boeken zorgen voor vooruitgang van onze kennis over sociaal-religieuze bewegingen.

P. G. G. M. Schulten

N. van Dam, **De rol van sektarisme, regionalisme en tribalisme bij de strijd om de politieke macht in Syrië, 1961-1976**. Proefschrift Universiteit van Amsterdam, Amsterdam, 1977, stencil, 224 blz.

In de niet overvloedige literatuur over de politieke ontwikkeling in Syrië sinds de onafhankelijkheid wordt met betrekking tot de zeer grote spanning tussen de internationale politieke omgeving, de syrische staat en de interne verbrokkeling in vele subnationale politiek-sociale eenheden (minderheden, klassen, regio's, enz.) aan deze verbrokkeling zeer verschillend belang gehecht. Bij sommige schrijvers, zoals Rabinovitch, is dit gegeven een decor waartegen het politieke spel zich afspeelt zonder dat het zelf daarin een belangrijke rol speelt. Daartegenover staat een auteur als Biegel die in zijn proefschrift 'Minderheden in het Midden-Oosten' heeft geprobeerd de syrische politiek vanuit de minoriteitenfactor te beschrijven; daardoor werd er vrijwel voortdurend van uitgegaan dat de minoriteitleden politiek handelen vanuit hun minoriteit-zijn. Aan andere mogelijk relevante factoren werd nauwelijks aandacht geschonken.

Zijn bespreking van Biegels proefschrift in *Acta Politica*, 7 (1972, 4) 505-507, besloot N. van Dam met de vraag: 'Men zou graag willen weten in welke mate de minoriteitenfactor in het Midden-Oosten precies een rol speelt i.p.v. dat zij een rol speelt. Het is echter de taak van toekomstige onderzoekers om door detailstudies meer inzicht in dit probleem te verschaffen'.

Met de onderhavige studie heeft van Dam de gestelde taak zelf aangevat. Hij wil klaarheid verschaffen in de vragen *hoe* en *in hoeverre* sektarische, regionale en tribale banden een rol speelden in de interne machtsstrijd in Syrië. Naast genoemde komen soms ook factoren als klassenverhoudingen en de tegenstelling stad-platteland aan bod. Tussen al deze factoren blijkt een naar tijd en plaats variërende complexe wisselwerking te bestaan.

Als belangrijkste keerpunt in de bestudeerde periode ziet Van Dam 1963, het jaar waarin de Ba'thpartij een geslaagde greep naar de macht deed. Tot dat jaar waren het vooral soennieten, stedelingen, hogere middenklassen en grootgrondbezitters die middels de conservatieve partijen de hoogste posities bekleedden in de syrische machtsinstellingen. Door de coup der ba'thisten werden de rollen omgekeerd: via de progressieve Ba'thpartij kregen plattelanders, heterodoxe moslims en lagere middenklassen overwicht in zowel militaire als burgerlijke machtsinstellingen. Voor deze traditioneel achtergestelde groepen vormde de coup dus een opening naar politieke en sociaal-economische emancipatie.

In het leger waren deze groepen sinds en mede ten gevolge van de imperialistische minoriteitenpolitiek tijdens de Mandaatperiode oververtegenwoordigd; hetzelfde gold na de onafhankelijkheid ten aanzien van de Ba'th door de grotere aantrekkingskracht van deze partij onder de bevolking van platteland en provinciestadjes, — en daarmee onder de minoriteiten. In verzet tegen hun machtsverlies begonnen de voorheen heersende groepen het nog onvaste regiem te beschuldigen van sektarisme. Daarmee riepen zij een spook op waarvan de krachten al spoedig onbeheers-

baar zouden blijken. Sektarisme lijkt dus in eerste instantie een gevolg (reactie) en geen oorzaak te zijn geweest van veranderingen in het politieke patroon.

In de civiele sfeer werd op de verschillende niveau's van partijorganisatie ten gevolge van de problematische verhoudingen tijdens en na de V.A.R. de oververtegenwoordiging der minoriteiten versterkt. Hierdoor werd de basis voor de latere faktievorming langs sektarische, regionale en tribale lijnen versterkt. Overeenkomstig zijn moderne wereldlijke panarabische ideologie werd vanuit de partij het opduiken van dergelijke achterlijk geoordeelde vormen van politiek handelen gecritiseerd en bestreden.

Dat met name vanaf 1964 deze faktievorming toch toenam moet vooral worden toegeschreven aan het volgende.

Na 1963 hernam de syrische machtspolitiek zijn traditionele karakter van intralitaire factiestrijd, zij het dat de elite als zodanig uit nieuwe strata en categorieën werd gevormd. Hierin gingen politieke leiders, in het bijzonder van met machtsverlies bedreigde facties, een beroep doen op de bestaande of sluimerende sektarische regionale en tribale loyaliteiten teneinde hun eigen positie veilig te stellen. Het sektarisme werd middel tot behoud of verovering van de macht.

Eind 1965 leidde dit proces tot het uitkristalliseren van een voornamelijk soennistische alliantie tegenover een kamp waarin de minoriteiten waren geconcentreerd. De drijfveer achter deze polarisatie was niet zozeer sektarische solidariteit als wel vrees voor sektarisme bij andere groepen. Deze polarisatie mondde uiteindelijk uit in de neoba'thistische coup van febr. 1966. De betekenis van de sektarische en stad-platteland dimensie, welke tot dusver sterk benadrukt werd, wordt door Van Dam gerelativeerd met betrekking tot het burgerlijk deel der Ba'th.

Uitschakeling der soennistische officiersfactie na de coup betekende tevens het wegvallen van de toch al zwakke band tussen de minoriteiten onderling. Het mechanisme van terugval op subnationale machtsbases ten gevolge van onevenredigheden op nationaal niveau herhaalt zich dan, zodat de sektarische (enz.) tegenstellingen naar het nationale niveau teruggekoppeld worden.

Na uitschakeling van de druzische officieren (n.a.v. de mislukte coup van Salim Hatum) trof de ismailische en hawraanse facties hetzelfde lot.

Het proces van voortdurende opsplitsing in kleinere blokken en versmalling van de machtsbasis, gepaard aan een in toenemende mate steunen op militaire machtsmiddelen, zet zich tenslotte door tot binnen de alawitische gemeenschap. Berichten als zou het proces inmiddels binnen de familie, m.n. tussen de broers van Assad een wig gedreven hebben, worden door Van Dam niet bevestigd.

Het proces dat Van Dam in dit proefschrift heeft getraceerd blijkt dus een voorbeeld te zijn van een algemeen optredend ontwikkelingspatroon. Als in het kader van een niet geïntegreerd politiek systeem gestreefd wordt naar modernisering en integratie zullen de elites zich vaak in weerwil van de eigen ideologie in toenemende mate genoopt zien terug te grijpen op middelen en methoden die vanuit de ideologie traditionalistisch en verwerpelijk zijn. Het streven naar modernisering induceert zo zijn eigen tegenkrachten.

Deze gedegen en gedetailleerde studie geeft een aanmerkelijke verscherping van het inzicht in de syrische politieke ontwikkelingen en zijdelings ook in Syrië's rol in de internationale politiek.

Van Dam gebruikt niet alleen meer bronnen — met inbegrip van arabische, maar hanteert deze ook veel kritischer dan Biegel. Scherp onderscheidt Van Dam achtergrond- en operatieve variabelen. Door heldere analyse van de wisselwerking

tussen de verschillende factoren weet hij aan te geven dat m.n. de sektarische factor vaak slechts een tussenliggende variabele is. Het belang van de regionalistische band blijkt daardoor sterker; inhoudelijk komt deze wat flets uit de verf, mede omdat de verhouding tot de stad-platteland tegenstelling onbesproken blijft.

Terwijl Biegel het sektarisch bewustzijn ziet als motiverend in het politieke handelen, zijn bij Van Dam de traditionele loyaliteiten veeleer middelen welke worden aangewend in een voornamelijk persoonlijk gemotiveerde machtsstrijd. M.a.w. bij Biegel is het sektarisme een onafhankelijke variabele en bij Van Dam meer een instrument en functie van het machtsstreven.

De vraag dringt zich echter op of Van Dam in zijn kritiek op het argeloos toekennen van sektarische motieven op grond van religieuze belijdenis of afkomst alleen niet te ver is doorgeschoven. Zo interpreteert hij de aanvankelijke verschillen in aantrekkingskracht van de Ba'th (en ook de Qutriyin) voor de diverse bevolkingscategorieën uit de ideologie. Daarbij wordt te weinig stilgestaan bij de vraag of deze grotere aantrekkingskracht niet *mede* gevoed kan zijn door het verlangen d.m.v. een wereldlijke partij uit te komen onder de blijkbaar gevoelde heerschappij der soennieten. Van Dam onderstreept als oorzakelijke factor in de zich langs sektarische lijnen ontwikkelende persoonlijke machtsstrijd het beschuldigen van sektarisme door de tegenstander. De effectiviteit ervan is ondenkbaar zonder de grote ontvankelijkheid hiervoor van het syrische publiek.

In de literatuur over arabische politieke geschiedenis bestaat een hardnekkige traditie om de arabische politici af te schilderen als opportunistische machtswellustelingen. In het politieke spel lijkt macht het enige motief, waaraan ideologie als middel ondergeschikt is. De maatschappelijke context waarin het streven naar macht plaatsvindt, komt niet of nauwelijks aan bod. Van Dam doorbreekt deze traditie niet. Blijkbaar heeft alleen de ba'thistische coup van 1963 diepere oorzaken en gevolgen. Ervoor en erna zou alleen sprake zijn van intra-elitaire machtsstrijd. Het proefschrift is daardoor spannend als een jongensboek, dat wel, maar als wetenschappelijke interpretatie van de syrische politiek wat eenzijdig.

Beter dan Biegel beantwoordt Van Dam de vraag *hoe* sektarische, tribale en regionale factoren een rol speelden. Het antwoord op de vraag *in hoeverre* is echter ook door hem, gelet bovenstaande opmerkingen nog niet afdoende beantwoord.

Tot slot kan worden opgemerkt dat deze studie interessant materiaal biedt voor aanvulling of toetsing van theorieën over politieke stabiliteit en integratie. Helaas heeft de schrijver alle politicologische theorievorming links laten liggen. Over de arabische politieke cultuur bestaan allerhande historische en cultureel-anthropologische (quasi-)theorieën. Voor een belangrijk deel steunen deze op de premoderne periode. Schrijvers als Van Dam met een grondige kennis van de recente arabische politiek zouden dergelijke theorieën en opvattingen kunnen toetsen op hun actuele waarde.

Joep à Campo
Reinout Wanrooy

U. Rosenthal & G. H. Scholten, Crisis en Continuïteit. Economische Zaken, de oliecrisis en andere turbulenties. Alphen aan de Rijn (Samsom), 1977, 151 pp.

Nemen we de officiële boycot-afkondiging door de arabische olielanden als het concrete begin van de oliecrisis dan is te zeggen dat vrij snel in Nederland twijfels

geuit werden omtrent de serieuzeheid of zelfs het bestaan van een echte crisis. Al omstreeks de jaarwisseling 1973-74 werd een instantcongres georganiseerd (voor de neerslag daarvan, zie W. Albeda e.a. — Crisis op de Korrel — Rotterdam 1974 en het voorstel om tot een breed opgezet crisisonderzoek — ROCRIN — te komen). Sommigen probeerden bij deze gelegenheid de vraag te beantwoorden in hoeverre *crisiscreatie* en *crisisreactie* elkaar afwisselen of door toedoen van politieke instanties en economische belangengroepen onherkenbaar in elkaar kunnen overlopen. Die vermenging van realiteit, beleving en bewuste strategieën maakt crisisonderzoek moeilijk. Er zijn maatstaven nodig om te kunnen bepalen of er van 'echte' crisis sprake is. Er zijn ook maatstaven nodig om te kunnen bepalen wat uit oogpunt van politieke en economische beheersing de voor- en nadelen zijn van crisescultivering, — hoe 'echt' de crisis in aanleg ook was.

Een aantal methodologische problemen die uit machtsonderzoek bekend zijn komen terug in het crisis-onderzoek: de subjectieve beleving tegenover de feitelijkheid van een crisis, de meting van objectieve herverdelings-effecten van een crisis, de rol die rationaliteit en opzettelijkheid spelen in het bewust benutten van een voor de rest van buiten komende crisis en het relatieve verweer dat anderen daartegen hebben.

Het antwoord dat Rosenthal & Scholten in *Crisis en Continuïteit* kozen voor het subjectiviteitsprobleem — dus het antwoord op de vraag of het voldoende is om van een echte crisis te kunnen spreken als de betrokkenen de gebeurtenissen als een crisis ervaren — luidt bevestigend. Daarmee worden een paar problemen omzeild, niet opgelost. Wie zijn de betrokkenen? Wat is het effect van de ontmoeting van personen of instanties die in het bestaan van een crisis geloven en anderen die daar zo hun twijfels over hebben? Een consequente subjectiviteitsbenadering moet zien te verdisconteren waarom sommige subjecten er beter in slagen dan anderen hun crisisgeloof of rationale de doorslag te laten geven. Daar hoort ook een schets bij van de speling waarover de zogenaamde betrokkenen in hun evaluatie van de situatie beschikken wanneer er naast gelovenden en ongelovenden een niet onbeduidende schare van — voorlopig verbouwereerde — afwachtenden bestaat.

Wat men intussen onder een crisis verstaan wil is makkelijker te definiëren dan te meten. In *Crisis en Continuïteit* wordt een van de meer gangbare definities overgenomen: van een crisis 'in' enig sociaal systeem is te spreken bij een 'ernstige bedreiging van fundamentele waarden en/of essentiële structurele elementen van een systeem, waarbij het element van verrassing op enigerlei wijze van betekenis is en op korte termijn beslissingen met belangrijke gevolgen genomen (moeten) worden' (p. 70).

Het is duidelijk dat conceptvorming en concretisering van wat men onder *essentiële* structuur- en cultuurelement wil verstaan, uitmaakt of er conform de definitie van een crisis gesproken mag worden en zo ja, hoe geobserveerde crisisreacties begrepen moeten worden. De auteurs nemen zich voor aan te geven of in zulke crisis-situaties essentiële veranderingen optreden in drie grootheden waarmee de crisis-perceptie en -reactie van een sociaal systeem — in dit geval het departement van Economische Zaken ten tijde van de oliecrisis — te karakteriseren is. Die grootheden zijn: veranderingen in de manier waarop beslissingen genomen worden, veranderingen in communicatiepatronen en in de allocatie van middelen in en ten behoeve van het betrokken systeem.

Bij de definitie van 'het betrokken systeem' doet zich nu een bijzonder probleem voor. De aanpak die Rosenthal & Scholten voor dit afbakingsprobleem kiezen

heeft verstrekkende gevolgen voor de zeggingskracht van hun onderzoeksverslag. De grensafbakening tussen het Ministerie van Economische Zaken en zijn taakomgeving is verre van eenvoudig. Daarmee is de herkenning van 'essentiële' structurelementen van zo'n bestuurlijk en politiek systeem ook problematisch geworden. Of men kiest de formele hiërarchie en de horizontale relaties tussen de directoraten als 'de' structuur en probeert daarin de romp en de perifere delen te identificeren óf men kiest de meest significante *interacties* tussen (delen van) het ministerie en (delen van) de taakomgeving als structuurbehalend. De modernere organisatie-en-omgeving literatuur suggereert dat analyse van 'grensoverschrijvende' interacties een realistischer invalshoek biedt bij pogingen tot structuurdefiniëring dan de beschrijving van (reacties van) individuele componenten uit een systeem, waarbij men welhaast gedwongen is de formele definities van de systeemgrens over te nemen. Diezelfde organisatie-en-omgeving literatuur suggereert een verband tussen processen van interne differentiatie en competitie binnen een systeem — bijv. een ministerie — en de gestructureerdheid en differentiatie van de taakomgeving waarin dat systeem opereert. En wat belangrijker is: de mate waarin bepaalde onderdelen van de organisatie bepaalde segmenten van de omgeving weten te beheersen of zich weten te verweren tegen het omgekeerde waarbij omgevingssegmenten de organisatie gaan regisseren, blijkt van invloed op de reputatie en machtspositie die zo'n organisatieonderdeel binnen de (informele) hiërarchie van de organisatie als geheel inneemt. Reputatie en relatieve machtspositie zijn weer van belang voor een goed begrip van feitelijke *crisisdefinities*, *crisiscultivering* en *crisisrespons* van de organisatie als geheel. Relatieve reputatie en machtspositie zeggen namelijk iets over de mate waarin een of meer organisatieonderdelen zich 'terecht' — in de zin van een feitelijk bindende receptuur — kunnen permitteren hun eigen percepties en ervaringen te generaliseren voor de organisatie als geheel.

Ontbreekt een dergelijke interpretatiekader — een procedure om meer of minder gewicht aan uitspraken en handelingen van onderzochte personen of groepen te verlenen — dan blijft de onderzoeker niets anders over dan een rechte opsomming van antwoorden: er kunnen geen discriminerende conclusies getrokken worden. Een treffende illustratie is de beschrijving van het contrast in reacties van de directoraten generaal Industrie (DGI) en Prijzen, Ordening en Regionaal Beleid (POR) tegenover die van Handel, Ambacht en Diensten (HAD), Energievoorziening (DGE) en Buitenlandse Economische Betrekkingen (BEB). De eerste twee directoraten (DGI/POR) generaliseren hun percepties makkelijk tot het departement als geheel — zowel waar het om de herinneringen aan een eerdere departementale reorganisatie als om de effecten van de oliecrisis gaat. (De onderzoekers hebben een reeks van potentieel schoksgewijze veranderingen in en rondom het ministerie van E.Z. genomen om het 'aparte' karakter van de oliecrisis beter te kunnen isoleren). HAD, DGE en BEB daarentegen neigen ertoe — in vergelijking met DGI en POR — de invloed van de interne reorganisatie te bagatelliseren of op zijn minst tot het perspectief van hun eigen ressort te isoleren. Er is alle reden achter dit contrast een verschil in externe gerichtheid en in de structuur van de externe afhankelijkheid te zoeken. Externe gerichtheid en afhankelijkheid zijn van invloed op beleidsambities en beleidsverwachtingen. DGI en POR staan tegenover min of meer duidelijk gestructureerde en herkenbare cliëntomgeving. Is de taakomgeving daarentegen diffuus (BEB), atomistisch (HAD) of dubbelzinnig door het geprononceerde dualisme van de buitenlandse en binnenlandse energieafhankelijkheid (DGE) dan mag een be-

scheidener opstelling van de departementale tegengedelen verwacht worden. Die bescheiden dan wel ambitieuze opstelling, ingegeven door verschillen in omgevingskarakteristieken, werkt door in de interne prestigehiërarchie van het ministerie. De relatieve reputatie en machtspositie van bepaalde directoraten bepalen — en daar gaat het om — volgens welke receptuur het *grensverkeer* tussen de organisatie-als-geheel en de taakomgeving geregeld wordt. Sommige onderdelen blijken onmisbaarder en centraler in het reduceren of bufferen van onzekerheid dan andere. De hier gereleveerde samenhang tussen interne differentiatie en externe verkaveling (taakomgeving) lijkt onmisbaar wil men een adequaat begrip van crisisdefinities en crisisreacties van een organisatie-als-geheel verkrijgen. Dat DGI en POR zo'n heksluiters-rol spelen is mede af te leiden uit, verhoudingsgewijs, hun prominente positie tijdens de oliecrisis in de geregiseerde toename van in- en uitgaande post (p. 117). De door de onderzoekers geconstateerde 'generalisatieneiging' van deze twee directoraten zou wel eens een realistische kunnen zijn, — een neiging die aan realisme wint in perioden van nieuwe crisischokken (o.a. omvangrijke sector-herstructurering).

Het mag dan ook nauwelijks verwondering wekken dat organisatorische veranderingen in en rondom DGI, gemeten naar hun effect op gewijzigde communicatiepatronen met andere ambtenaren en departementsonderdelen en met pressiegroepen hoger scoren dan politieke 'schokken' (zoals de val van het kabinet-Biesheuvel en de komst van het kabinet-Den Uyl; pp. 99-100). Door het ontbreken van een dergelijk interpretatiekader is ook het verband zoek tussen het theoretiserende onderzoeksgedeelte van het boek en het laatste hoofdstuk waarin enige *beleidsaanbevelingen* verschijnen.

Omdat intra-departementale verscheidenheid in antwoorden en crisisreacties slechts geconstateerd en niet tot probleemstelling gemaakt wordt, kijkt de lezer wat verbouwereerd aan tegen normatieve conclusies in de trant van 'veelzijdigheid van het departement bevordert goede contacten met uiteenlopende segmenten in de omgeving (126, 127). Daarvoor zijn theoretische noties van bureaucratische competitie tussen directoraten, van kosten-en-baten van een dergelijk regime en een idee van de differentieële toegankelijkheid van het ministerie voor verschillende omgevingssegmenten nodig. Zoiets inspireert wellicht meer dan de nogal zotte beelddspraak die nu *Crisis en Continuïteit* afsluit: 'Speciale aandacht vergt het contact tussen de departementale romp en de buitendiensten 'in de vuurlinie'. De politieke en ambtelijke top zijn als de officieren in de krijgsmacht, wier specialisme is 'the management of violence not the act of violence itself' (p. 127).

A. F. P. Wassenberg